Turkish Studies
International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015, p. 619-636
DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8296
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

1970 SONRASI TÜRKİYE'DEKİ İSLAMCILAR VE DEMOKRASİ: ŞİRKTEN SAHİPLENMEYE PARADİGMA DEĞİŞİMİNİN İZ SÜRÜMÜ*

*Ahmet Ayhan KOYUNCU***

ÖZET

İslamcılık ve demokrasi arasındaki ilişki, İslamcılığın 150 yıllık tarihi boyunca çeşitli biçimlerde gelişmiştir. Aslında İslamcılık dendiğinde tekil bir hareket söz konusu değildir. Türkiye'de İslamcılığın genel olarak beş farklı döneminde söz edilebilir. Dönemlere göre farklı nitelikler arz eden İslamcılık, 1970 sonrasında önemli bir değişim geçirmiş ve önceki dönemlerden siyasallık vurgusu ile ayrışmıştır. Yaşanan bu değişim, İslamcılığın tarihsel sürecinde ele aldığı pek çok konuya da farklı bir bakış açısı getirmiştir. Devlet, toplum, ekonomi, siyaset vs. pek çok konu, 1970 sonrasında oldukça farklı bir çerçevede değerlendirilmiştir. Demokrasi konusu bu süreçte önceki İslamcılardan farklı bir çerçevede ele alınmış ve demokratik yönetimler, Allah'ın egemenliğini insana veren bir şirk rejimleri olarak tanımlamaya başlanmıştır. Ancak süreç içerisinde demokrasiye ilişkin bakış açısı değişmeye başlamıştır. Bugün İslamcıların demokrasiye bakışlarında önemli bir değişim söz konusudur. 1997 de gerçekleşen 28 Şubat darbesi ve akabinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi, İslamcılar ile demokrasi arasında sıcak bir ilişkinin kurulmasına sebep olmuş ve bugün İslamcılar adeta demokrasiyi sahiplenmeye başlamışlardır. Bu noktada çalışma, yaşanan bu büyük değişimi anlamaya ve bu değişime neden olan faktörleri irdelemeyi hedeflemektedir. Görülen en büyük değişim ise demokrasiyi anlama biçiminde yatmaktadır. İslamcılar, demokrasi konusunu iki biçimde algılamıştır: Birincisi bir rejim olarak demokrasi, ikincisi ise bir yönetim mekanizması olarak demokrasi. Yaşanan bu algı değişimi, İslamcıların demokrasiyle kurduğu ilişkinin bugünkü noktaya gelmesini anlaşılabilir kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Demokrasi, İslamcılık, Ak Parti

* "1970 Sonrası Türkiye'deki İslamcıların Demokrasi Algısı" başlıklı doktora tezimden üretilmiştir.
Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Muş Alparslan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, El-mek: ahmetakoyuncu@hotmail.com

ISLAMISTS IN TURKEY AFTER 1970 AND DEMOCRACY: THE TRACE OF CHANGING PARADIGM FROM SHIRK (POLYTHEISM) TO OWNERSHIP

STRUCTURED ABSTRACT

The relation between Islamism and democracy has improved various forms since 150 years. Indeed, there is no unique Islamism or Islamist movement. Many different movements from each other define under the concept of Islamism. Islamism in Turkey can separate five periods in general. The first period is the late Ottoman era: between 1850 and 1924. This period also called Ottoman's Islamism. The second period starts with the foundation of Republic of Turkey and finishes in 1950. We can say for this period that interregnum of Islamism. The third period of Islamism in Turkey is the years between 1950 and 1970. In these years, Islamism had owned rightist, statist, and nationalist reflexes. The fourth period of Islamism is the years between 1970 and 1997. This period's Islamism can be named pure Islamism or political Islamism and thus it has a powerful political emphasis. The fifth and last period of Islamism has started with the February 28 coup in 1997 and it still goes on.

Islamism, exhibiting different characteristics according to the period, has undergone significant changes after 1970. Different from its previous period, Islamism has turned into a movement highlighting tawhid and emphasizing political dimensions. This changing started along with translating some texts from Islamic movements' and their leaders in other countries like Egypt and Pakistan to Turkish in 1960s and 1970s. Islamists has brought different perspectives in a lot of topics such as state, society, economy, politics etc. These issues have been evaluated in a quite different context of post-1970. For instance, the perception of state has undergone a radically change during this period. Previous Islamists was owned the state. But for the latter Islamist, state is defined as a disbelievers (kafir) formation which should be islamization. An Islamic state definition is made and it was described in detail that how it should be.

With state issues, democracy issues also were discussed in a different context from the previous Islamists in the process and democratic governments have begun to describe as a shirk regime (polytheism) that the sovereignty belongs to Allah gives people. But the outlook for democracy has started to change in the process. In fact, discussions about democracy between Islamists have shaped in two different definitions. The first group's definition of democracy is a way of life or an ideology or a philosophy of life. The Group who see democracy as incompatible with Islam prefers this definitions. The second definition is that democracy is a management mechanism independent from ideology. According to this approach, democracy is a tool that can be used as a means to an Islamic government. Especially after 1980s, this second definition related to democracy began to embrace in Islamists. In fact, democracy is quite a controversial issue in itself. There is no only one definition of democracy. If we seek the literature of democracy, we can see a lot of its definitions, models and applications. Moreover, current

practices related to democracy have criticized and it has found a widespread debate in the search for new models recently. But for Islamists, these broad debates about democracy literature have taken into brackets and neglected. They have been moving out only these two definitions of democracy.

The Islamists view for democracy can be summarized in three manners from the 1970s until today. On first manner, democracy takes away the sovereignty of God and gives to human. For Islam, this means polytheism that is, to ascribe partners to Allah. So, from this perspective, democracy is full of opposite of Islam and a Muslim cannot give confirmation to democracy. The Second manner refers to a point of view not as hard as the previous approach to democracy. They do not believe in democracy as a principle or as an ideal form of government. But they think that democracy is a tool for reaching the ideal form of Islamic rule. The third approach is ownership of democracy but this situation doesn't reflect to Islamist discourse clearly. This discourse of democracy has constituted after February 28 process to struggle for existence.

Today, there is a significant change the perception of democracy in Islamists. February 28 coup and the subsequently coming to power of the Justice and Development Party led to the establishment of a warm relationship between democracy and Islamists. Islamists have begun to embrace nearly democracy today. After the coup of February 28, democracy has been an existential ground for Islamists. From this point, the coup did not reduce the belief in democracy for Islamist; on the contrary, it increased. However, this ownership to democracy begun to bring some important problems for Islamist. Islamists have begun to lose their very lively thought climate especially in 1990s and they have faced with the danger of losing their claims to offer an alternative from their original source.

At this point, the article aims to understand chancing in Islamists in particular of democracy. it appears that the biggest change lies on to understand of democracy.

Key Words: Islam, Democracy, Islamism, JDP (Ak Parti)

Giriş

İslamcılık, hem tanımlanması hem tarihlendirilmesi hem de dönemselleştirilmesi oldukça problemli bir kavramdır. Ortaya çıktığı tarih, tanımlanma ve dönemlere göre farklı niteliklere sahip olması, İslamcılık kavramının homojen bir boyuta sahip olmadığını göstermektedir. Bu anlamda İslamcılıktan değil, İslamcılıklardan bahsetmek daha doğru olacaktır. En genel anlamıyla geniş ve dar İslamcılık tanımlarından bahsetmek mümkündür. Geniş anlamıyla İslamcılık, İslamcı hareketlerin hemen hepsini kapsar ve sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik vs. yaşamın bütün alanlarının İslami kurallar çerçevesinde şekillenmesi gerektiğini ileri sürer. Bu bağlamda bütün İslami akımları İslamcı olarak tanımlamak mümkündür. Bir de dar anlamda İslamcılık vardır ki bu tanım 1970'ler sonrasında ortaya çıkmış ve yaygınlaşmış bir hareketi ifade eder. Bu İslamcılık anlayışında tevhid merkezi bir kavramdır ve hareketin siyasallık vurgusu ağır basmaktadır. Bu tanıma siyasal İslamcılık da denmektedir.

Tarihsel olarak değerlendirildiğinde, Osmanlı İslamcılığından günümüz İslamcılığına kadar geçen sürede, beş farklı dönem yaşanmıştır. İslamcılığın birinci dönemi, Osmanlı İslamcılığıdır. 1856'dan 1924'e kadar olan dönemi kapsayan ve daha çok bir toparlanma ideoloji olarak karşımıza çıkan Osmanlı İslamcılığı, modern Batı dünyası ile karşılaşmaya bir cevap üretme ve yıkılan imparatorluğu kurtarma amacına sahiptir. İkinci dönem İslamcılık, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte batılılaşma projeleri çerçevesinde sindirilmiş ve ciddi bir kırılma yaşamıştır. Bu dönemle birlikte İslamcılık, muhalif bir ideoloji konumuna sahip olmuştur. Çok partili hayata geçinceye kadar baskı ve sindirme politikaları sebebiyle, bir anlamda yer altına çekilen İslamcılık, 1950 seçimleriyle birlikte Demokrat Parti (DP) iktidarı döneminde yeniden siyasi sahneye çıkmış ve Osmanlı İslamcılığından farklı söylemlere sahip olarak varlık alanı oluşturmuştur. Bu dönemde İslamcılık sağcılık, milliyetçilik ve muhafazakârlıkla ilişki içerisinde olmuştur. 1970'li yıllar ise İslamcılık düşüncesinde çok önemli bir kırılma yaratmış ve bu dönemdeki İslamcılık, önceki türden İslamcılıklardan çok farklı bir söyleme sahip olmuştur. Tevhidi/evrensel İslamcılık olarak kendisini adlandıran bu yaklaşımın en temel karakteristiği, tevhid merkezli ve siyasal boyutu çok baskın bir yaklaşım olmasıdır. Özellikle Mısır ve Pakistan'dan Seyyid Kutup ve Mevdudi'nin eserlerinin Türkçeye çevrilmesi, bu siyasal bilincin oluşmasında çok etkili olmuştur. 28 Şubat darbesi olarak anılan sürecin 1997 yılında yaşanması ise İslamcılık düşüncesi ve hareketinde bir başka önemli kırılma yaratmış ve İslamcılık, beşinci dönemi olarak adlandırdığımız yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemler boyunca devlet, siyasal sistem, ekonomi, sağcılık, solculuk, demokrasi vs. gibi konularda İslamcılık farklı tavırlara sahip olmuştur.

Bu çalışmanın konusu 1970 sonrası İslamcıların demokrasi algısını ele almaktır. Temel amaç ise demokrasi konusunda yaşanan algı ve anlama biçimindeki değişimi ve değişime neden olan etkenleri analiz etmektir. 1970'lerde demokrasiye şirk olarak bakan İslamcılık, bugün bu görüşünü önemli oranda değiştirmiştir. Bu değişimin nedenleri ve ana izlekleri çalışmanın ana amacını teşkil etmektir. İslam ve demokrasi konusunda birçok telif ve çeviri çalışma yapılmış, ancak bu değişim, tarihsel süreç içerisinde ve algıyı değiştiren faktörlerle birlikte ele alınmamıştır. Bu açıdan makalenin, bu alandaki değişimin sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Bu çerçevede ilk bölüm, çalışmanın ana konusu olan İslamcılık ve demokrasi kavramlarının tanımlamasını yapmakta ve kavramlara ilişkin genel bir bilgi vermektedir. İkinci bölüm İslam ve demokrasi tartışmaları konusunda ana durak noktalarına değinmeyi amaçlamaktadır. Üçüncü bölümde ise İslamcıların dönemlere göre demokrasiye bakışları, genel hatları ile aktarılacak ve daha sonra 1970 sonrası İslamcıların demokrasiye bakışları, bu bakışta yaşanan değişimler ve bu değişimlere yol açan önemli etkenler ele alınmaya çalışılacaktır. Sonuç kısmında ise İslamcılar ve demokrasi arasındaki ilişkinin mevcut durumu ve bu ilişkideki değişime dair tespitler ortaya konacaktır.

I-) Kavramların Tanımlanması: İslamcılık ve Demokrasi

Çalışmanın temel kavramları olan İslamcılık ve demokrasi kavramlarının her ikisi de problemli kavramlardır. Bu anlamda modern bir ideoloji olan İslamcılık da, tanımı noktasında oldukça problemlidir. Kavramın kendisi, İslamcıların adlandırmaları değil, dışarıdan yapılan bir adlandırmadır. İslamcılar arasında İslamcılığın karşılığı için İttihad-ı İslam, İslamiyet Politikası, İslam siyaseti gibi kavramlar kullanılmıştır (Kara, 2014: 31). İslamcılık kavramını ilk kez kullanan kişi Yusuf Akçura'dır (Guida&Çaha, 2013: 564). Akçura'nın 1904 yılında yayınladığı *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı makalesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda kabul gören üç siyaset tarzını, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük siyasetlerini analiz etmektedir. Bir akım olarak İslamcılıktan ilk bahseden ise Ziya Gökalp'tir (Kara, 2014: 31-33).

İslamcılık kavramının kullanılmasından, İslamcı olarak tanımlanan kişiler rahatsız olmaktadırlar. İslamcılığın önemli isimlerinden Babanzade, "İslam'da Davayı Kavmiyet" adlı makalesinde, İslamcılık kavramını kullanmasına rağmen, kavramdan rahatsız ve durumdan memnun değildir (Şentürk, 2011: 20). Yine Said Halim Paşa da (2009: 186), İslamcılık yerine *İslamlaşmak* kavramını kullanmıştır. Yani ilk dönem İslamcılar kendilerini İslamcı olarak değil, Müslüman olarak tanımlamaktadırlar.

İslamcılıkla ilgili farklı tanımlar yapılmıştır. İslamcılık, tarihsel süreçte geçirdiği dönemlere göre farklı anlamlar kazanmaktadır. Bu bağlamda öncelikle İslamcılığın dönemlerini tanımak konunun daha iyi anlaşılmasında faydalı olacaktır. Mardin'e (2013: 9, 23) göre iki farklı İslamcılık vardır; Osmanlı İslamcılığı ve Cumhuriyet İslamcılığı. Bulaç'a göre İslamcılığın üç dönemi vardır. Birinci dönem 1856-1924 arasına tekabül eden dönemdir. İslamcılık, Bulaç'ın bir metnine göre (2009: 14) 1947, diğer bir metnine göre ise (2014: 49; 2013: 28) 1950 yılında ikinci döneme girer. Yani 1947-1997 veya 1950-2000 arası dönem İslamcılığın ikinci dönemini teşkil etmektedir. 1947'nin esas alınma sebebi ilk Müslüman ulus devlet olan Pakistan'ın bu tarihte kurulmasıdır. 1950 tarihi ise DP'nin iktidara gelmesine işaret etmektedir. Üçüncü dönem ise 2000 sonrası dönemi kapsamaktadır. Türkmen (2008: 15-17) ise tarihsel hareket noktasından ziyade nitel bir sınıflandırmayla üç dönemli bir tasnif yapar. Buna göre Osmanlı İslamcılığı, Türkiye İslamcılığı ve Tevhidi Uyanış/Evrensel İslamcılık olmak üzere, üç tür İslamcılık vardır. Birinci tür olarak tanımladığı İslamcılık, Osmanlı İslamcılığıdır. Bu İslamcılık türü, ümmeti diriltmekten ziyade, Osmanlı'nın son döneminde yaşanan buhranları aşmak amacıyla ve daha çok devleti veya saltanatı koruyup, gözeten bir İslamcılık olmuştur. İkinci tür İslamcılık, Türkiye İslamcılığı olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem İslamcılığın en belirgin vasıfları ise sağcılık, devletçilik ve milliyetçilik olmuştur (Türkmen, 2011: 144). Üçüncü dönem İslamcılığı Evrensel İslamcılık veya Tevhidi Uyanış Süreci olarak adlandıran Türkmen'e göre asıl İslamcılık, bu tür İslamcılıktır ve bu İslamcılık, İslam dünyasındaki ıslah ve tecdid çalışmalarının bir devamı olarak geliştirilen İslami birikim ve kazanımların sonucu ortaya çıkmıştır (Türkmen, 2008: 16). Siyasal İslamcılık olarak adlandırılan dar anlamdaki İslamcılık, bu tanıma tekabül etmektedir.

Genel olarak İslamcılığın dönemselleştirmeleri yapıldıktan sonra tanımına geçilebilir. İslamcılık çalışmalarının en önemli isimlerinden birisi olan Kara'nın (2014: 17) kapsamlı tanımına göre İslamcılık, "19.-20.yy.da, İslam'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, eğitim…) yeniden hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslam dünyasını batı sömürüsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden (…) kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününü ihtiva eden bir hareket olarak tarif edilebilir". Günümüz İslamcılığının bir başka etkili İsmi Bulaç'a (2012) göreyse İslamcılık, İslam'ın ana referans kaynaklarından hareketle "yeni" bir insan, toplum, siyaset/devlet ve dünya tasavvurunu, buna bağlı yeni bir sosyal örgütlenme modelini ve evrensel anlamda İslam Birliği'ni hedefleyen entelektüel, ahlaki, toplumsal, ekonomik, politik ve devletlerarası harekettir. Başka bir deyişle İslam'ın hayat bulması, hükümlerinin uygulanması, dünyanın her tarihsel ve toplumsal durumunda İslam'a göre yeniden kurulması ideali ve çabasıdır. Bu iki ismin dışında başka tanımlar da yapılmıştır. Bunlardan bazılarına bakıldığında, Şentürk'e (2011: 19) göre İslamcılık, Müslümanların içinde bulunduğu zor şartlardan çıkış yolunun İslami referanslardan alınması gerektiğini savunan bir siyasal-sosyal ve kültürel fikir hareketinin adıdır. Karpat'a (2001: 27) göre İslam tarihinde bir paraleli bulunmayan, esas itibariyle ilerici ve modern bir harekettir. Mardin'e (2013: 9) göre İslamcılık cereyanı, özelliklerini daha çok 19. yüzyıl ortalarında kazanan, Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak çevresinde ve Hindistan'da şekillenmiş olmasına rağmen 1870'lerden itibaren imparatorluğun merkezinde gittikçe güçlenen bir ideolojik davranış kümesine verilen addır. Mardin'in (2013: 23) bir diğer makalesindeki tanıma göre İslamcılık, İslam toplumlarında, önceleri

belli belirsiz bir takım eğilim, özlem ve arayışlar olarak beliren sosyal kıpırdanmaların 19.yy.ın sonuna doğru daha bilinçli bir akım olarak şekillenmesine verilen addır.

Tanımlar çoğaltılabilir. Ancak ortak noktalarına bakıldığında İslam'ın siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik vs. hayatın tüm alanlarında kendisini gösteren, talepleri ve önerileri olan bir din olduğu ifade edilmek istenmiştir. Yani İslamcılık kavramı, toplumda ve siyasette İslam'ın rolüne vurgu yapmaktadır (Krysa, 2011: 32). Bu anlamıyla İslam, modern dönemdeki siyasal ideolojilere de bir alternatif olarak öne çıkmıştır.

Ortaya çıktığı dönemden bugüne kadar İslamcılığın merkezi tartışma konularından birisi olan demokrasi kavramı da, en az İslamcılık kavramı kadar tanımlanması güç bir diğer kavramdır. Demokrasinin üzerinde anlaşılmış bir tanımı yoktur (Sartori, 2014: 19). Bu anlamda demokrasiye ait birçok anlam, tanımlama ve bakış açısı mevcuttur. Demokrasinin standart tanımı ve en genel anlamı *Halkın Yönetimi*dir (Saward, 2009: 209). Ancak bu tanım demokrasi üzerinde tek bir tanım ve anlamayı mümkün kılmaz. Öncelikle *halk* kelimesi problemli bir kelimedir. Demokrasinin türediği iki kelimeden birisi olan *Demos*, yakın zamana kadar, günümüzde anladığımız biçimiyle olumlu bir anlama sahip değildir. Özellikle klasik dönemlerde fakir çoğunluğu/ayak takımını ifade eden bir kavramdır. Erdoğan'a (2012: 235) göre bu kavramın karşılığı "avam" veya Crick'e (2012: 27-28) göre "güruh", yani kamusal tartışma ve kamu hizmeti için gereken eğitimi alamayacak kadar fakir, demagoglar tarafından kolaylıkla kandırılacak bir kitle olarak ifade edilebilir. Platon'un demokrasiye yönelik aşağılayıcı ve saldırgan tutumu da kavramın bu anlamda anlaşılması sebebiyledir. Platon (2001: 333-359) devlet adlı eserinde *hatalı toplumlar* başlığı altında demokrasiyi de tartışmaktadır. Hocasına göre daha ılımlı bir bakışa sahip olan Aristoteles için demokrasi, en iyi siyasal düzen saydığı *Politeia*'nın bir sapmasıdır. Demokrasi yoksulların çıkarlarını, yani yurttaşların sadece bir kısmını korur; diğer sapkın kamu düzeni biçimleri gibi o da ortak yararı korumaz (Kuçuradi, 1998: 21). Yine Farabi, (2013: 108) ideal devlet adlı eserinde, benzer şekilde demokrasiyi kusurlu toplumlar arasında saymaktadır.

Halk'ın ne anlama geldiğine bakıldığında, Sartori'ye (2014: 40-41) göre halk sözcüğünün en az altı anlamı vardır. Bu anlamlar kısaca "herkes, pek çok insan, aşağı sınıf, organik bir bütün, salt çoğunluk ve sınırlı çoğunluk ilkesi ile beliren büyük kesim"i ifade eder. Heywood (2012a: 104) ise bütün yetişkin vatandaşlar, çoğunluk ve hür ve eşit bireylerin toplamı anlamında üç halk tanımı vermektedir. Arblaster (1999: 44-88), "halk nedir" sorusuna demokrasi tarihi boyunca verilen cevapların incelendiğinde, ortak noktanın, günümüzdeki anlamıyla "herkesi kapsamadığı" olduğunu göstermiştir.

Demokrasinin birçok bileşeni olmasına rağmen, en genel anlamıyla demokrasinin üç temel bileşeninden bahsedilebilir. Bu bileşenler, katılım, eşitlik ve özgürlüktür. Demokrasi, halkın yönetimi olduğuna göre, halkın katılımı mutlak gerekli uygulamadır. Eğer katılım olmazsa demokrasiden bahsetmek mümkün değildir. Bu anlamda katılımcılık ilkesi, halkın kendi kendisini yönettiği, kendi hayatlarını ve kendi toplumlarının kaderini belirleyen hayati kararların alınmasına katıldığını ima eder (Heywood, 2012a: 104). Ancak katılım, farklı uygulama biçimlerine sahiptir. Antik Yunan demokrasisi ile günümüz demokrasisinde katılım, farklı biçimlerde olmuştur. Ayrıca, katılıma ilişkin her dönemde bir sınırlama getirilmiş ve siyasal yaşama kimlerin katılacağı, ülkelerin siyasal-kültürel durumlarına göre değişiklik arz etmiştir (Crick, 1999: 31; Heywood, 2012a: 103).

İkinci ilke, eşitlik ilkesidir. Siyasal eşitlik, demokratik devleti oligarşik ya da aristokratik rejimlerden ayıran bir ilkedir (Pizzorno, 2011: 180). Çoğunlukla özgürlükle karıştırılan ve birbirinin yerine de kullanılan eşitlik, siyaset felsefecileri açısından bir skalanın iki ucu gibi düşünülür. Birine yaklaşmak, diğerinden uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Bu anlamda Barry (2004: 192), eşitliği sağlamak için devlet gücünü kullanmanın, zorunlu olarak özgürlükte bir azalmayı beraberinde

getirdiğini belirtmektedir. Demokrasi açısından ise eşitlik ilkesi, mutlak eşitliğe bir vurgu yapmaz. Daha çok, devletin vatandaşlara götürdüğü hizmetlerde, kanun önünde vatandaşların eşitliğidir. Devletin vatandaşına götürdüğü hizmetlerin ve yasaların uygulanmasında hukuk önündeki eşitliği ifade eder (Demir, 2010: 601-602). Buna fırsat eşitliği de denebilir.

Üçüncü ilke ise özgürlük ilkesidir. Özgürlük kavramı oldukça karmaşık bir kavramdır. Bütün siyasi kavramlar içerisinde belki de izah edilmesi en güç kavramdır (Barry, 2004: 215). Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 4. Maddesine göre, en genel ve kabul görmüş tanımı "başkasının özgürlüğünü engellemeden, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Özgürlüğün sınırı, başkalarının özgürlüğünün sınırıdır (Demir, 2010: 601, Önen, 2002: 115). Demokratik bir yaşamın olmazsa olmaz temel bir kavramıdır. Özgürlük kavramına ilişkin tartışmalar çok farklı anlama ve tanımlamalarla yapılsa da, genel olarak bir başkasının sınırında sona eren özgürlük, modern demokrasinin en temel değerlerindendir. Demokrasiler, merkezlerine özgür bireyi alırlar ve özgürlüğü bir değer olarak benimserler.

Bu temel bileşkeler üzerinde şekillenen demokrasinin yaklaşık iki bin yıllık tarihinde birçok farklı model ve uygulama görülmüştür (Heywood, 2012b: 278). Geniş bir perspektiften sınıflama yapan Heywood'a (2012a: 101-122) göre demokrasinin dört temel modelinden bahsedilebilir. Bunlar Antik Yunan'da uygulanan klasik demokrasi Modeli, ikincisi 17. ve 18.yy.larda yeniden canlanmaya başlayan demokrasinin koruyucu temelde düşünüldüğü koruyucu demokrasi modeli, üçüncüsü kalkınmacı demokrasi ve dördüncüsü ise halk demokrasisidir. Bu modellerin dışında yeni model arayışları da mevcuttur. Çalışmada ele alınan yeni model arayışları içerisinde müzakereci demokrasi, çatışmacı (radikal) demokrasi, komüniteryan demokrasi ve düşük yoğunluklu demokrasi modelleri de, geçtiğimiz yüzyılda önde gelen düşünürler tarafından tartışmaya açılmıştır.

Bu sınıflama, İslamcılıkla irtibatlı olarak biraz daha indirgendiğinde, iki ayrı yaklaşım tespit edilebilir. Birinci yaklaşıma göre demokrasi, halk egemenliğine biçim vermektir. İkinci yaklaşıma göre ise siyasal tartışmaların özgür, serbest bir biçimde gerçekleşmesini sağlamaktır. Bu anlamda demokrasi, birincisinde özü, ikincisinde prosedürleriyle tanımlanmıştır (Touraine, 2011: 169). Demokrasiye özcü yaklaşım, demokrasinin sadece bir yönetim mekanizması olmadığı, bir dizi değerler kümesi ve davranış biçimi olduğu (Crick, 1999: 9-12), laiklikle ilintili olduğu (Akşit vd, 2012: 332), hümanizm, birey, birey hakları gibi aydınlanma değerlerine dayandığı, dolayısıyla salt anlamda prosedürlere dayandırılamayacağı görüşüne sahiptir (Touraine, 2011: 169). Diğer yaklaşım ise prosedüre odaklanan yaklaşımdır. Prosedürü merkeze alanlar bir rejimin demokratik olup olmadığına karar vermek için hükümet pratiklerinin dar aralığını seçerler ve ilgi odağına seçimleri koyarlar (Tilly, 2011: 24). Yani mekanizmanın işleyişiyle ilgilenirler.

Literatür tarandığında, görülen şudur: İslamcılar demokrasiyi, demokrasi teorileri açısından tartışmazlar. Demokrasi, özcü veya prosedürel tanımdan birisi olarak kabul edilir ve tartışmalar onun üzerinden şekillenir. İslamcılık ve demokrasi ilişkisine bakıldığında, bu ilişkinin üst başlığının İslam ve modernite olduğu görülebilir. İslamcıların demokrasi ile ilişkisi, Osmanlı İslamcıları ile başlamaktadır. O günden bugüne kadar, farklı dönemlerde farklı anlamalar gerçekleşmiştir. Bu ilişkiye geçmeden önce İslam ve demokrasi tartışmalarına da kısaca göz atmakta fayda vardır.

II-) İslam ve Demokrasi Tartışmaları

İslam ve demokrasi konusundaki ilk tartışmalar, 19.yy.ın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. İlk defa Yeni Osmanlıların dile getirdiği tartışmanın, o dönemki kavramsal karşılığı "Meşrutiyet"tir. Meşrutiyet kavramıyla ifade edilen devlet sistemi, halkın meşru olarak kabul ettiği bir yolla devlet başkanlığı makamına gelmiş, fakat seçilmiş olmayan (Kral, Sultan gibi) bir devlet başkanının idaresinde karma bir yönetim sistemidir (Yayla, 1984: 948). Meşrutiyetin karşıtı ise mutlakıyettir. Avrupa'ya giden Osmanlı öğrencilerinin ve entelektüellerinin Avrupa demokrasisinden

etkilenmeleri sonucunda, İslam dünyasının geri kalmışlığının nedeninin istibdat rejimi olduğu yönündeki eğilim, Osmanlı entelektüelleri arasında meşrutiyet/demokrasi tartışmalarını gündeme getirmiştir. Demokrasi veya Usul-ü Meşveret, İslamcılığın bir ideoloji olarak ortaya çıkmasından sonra, İslamcılar arasındaki ilk tartışma konusunu oluşturmuştur (Tekin&Akgün, 2014: 652).

İslam-demokrasi tartışmalarında ana olarak üç yaklaşımı mevcuttur (Adanalı, 2010: 445). Bu yaklaşımlar, "İslam demokrasiyle bağdaşır", "İslam demokrasiyle bağdaşmaz" ve "İslam demokrasiyi gerektirir" yaklaşımlarıdır. Bir başka tasnife göre, İslamcıların demokrasiye yaklaşımında, imani reddiyeciler, yöntemsel reddiyeciler ve yöntemsel benimseyiciler olmak üzere üç ana yaklaşım vardır (Çapık, 2014: 58). Genel olarak bakıldığında, bu tasnifleri, iki ana yaklaşıma indirgemek mümkündür: "İslam demokrasiyle bağdaşır" ve "İslam demokrasiyle bağdaşmaz."

Bu bağlamda dönemlere ve toplumsal-siyasal şartlara göre hâkim bakış açısının değiştiği İslam ve demokrasi tartışmalarına zemin teşkil eden üç önemli kavram vardır: Şura, İcma ve içtihat (Esposito&Voll, 1998: 45). Bu üç kavram İslam ile demokrasinin bağdaşabileceği görüşüne sahip olanların temel dayanaklarıdır. İslam'ın demokrasi ile bağdaşabileceğini düşünenlere göre, Al-i İmran 159. ve Şura 38. ayetlerinde geçen geçen "iş hususunda onlarla müşavere et" ve "onların işleri aralarında şura iledir" ifadeleri, genel anlamda yönetime ilişkin nasslar olarak algılanmıştır ve İslam-demokrasi tartışmalarında Meşveret/Şura kavramı, anahtar bir kavram haline gelmiştir. Bu ayetler, İslam'ın demokrasi ile bağdaştığını düşünen kesimler tarafından sıkça dillendirilmiş ve "hükümet-i mutlaka" (mutlak hâkimiyeti elinde bulunduran bir kişinin yönetimi) gayr-ı İslami, demokrasi ise İslami olarak nitelenmiştir. Demokrasiyi savunanlar kesimlerin temel iddiası, Şura'nın bugünkü halinin, demokratik meclisler olduğudur. Örneğin Said Nursi, Meşveret'in günümüzün parlamentosuna tekabül ettiğini belirtir (Toplayıcı, 2010: 27).

Bir diğer anahtar kavram icma kavramıdır. Fıkhi bir kavram olan İcma, sözlükte "bir işi sağlam yapmak, birleştirmek, derleyip-toplamak, bir konuda fikir birliği etmek" gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıh usulünde ise müçtehitlerin herhangi bir zamanda dini bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmeleri şeklinde tanımlanır (Dönmez, 2000: 417). İcma, genellikle Hz. Peygamber'in "ümmetim yanlışta ittifak etmez" hadisi ile temellendirilmektedir. Böylece icma, çoğunlukla modern koşullarda işleyen İslami demokrasinin etkin bir temeli olarak görülmüş ve icma kavramı, çoğunluk yönetimini kabul eden sistemlerini kabulünün temelini sağlamıştır (Esposito&Voll, 1998: 43-44).

Üçüncü anahtar kavram, içtihattır. Cehd kökünden gelen içtihat, hadislerde "kadı veya yöneticinin doğru hükme ulaşmak için elinden gelen gayreti kullanması" anlamında kullanılmıştır (Apaydın, 2000: 432). Bu bağlamda içtihat aracılığı ile İslam'da demokrasinin imkânı savunulmaktadır ve bu imkânı savunanların temel argümanları, İslam'ın/Allah'ın genel hükümler koyduğunu (Es-Sahmerani, 2000: 187; Osman, 1998: 82) ve insanlara, bunları her çağda, ilkelerin ruhuna ve koşullarına uygun bir şekilde uygulama özgürlüğünü bahşetmiştir (Esposito&Voll, 1998: 44). İçtihat, Müslümanlar için, zaman ve mekâna göre, çağın şartlarına uygun olarak, Allah'ın koyduğu değişmez ilkelerin yeniden yorumlanması imkânını vermektedir. Hatta içtihat, İslam ile demokrasinin uyuşmadığı durumlarda bir çözüm aracı olabilir ve içtihat yoluyla bu uyumsuzluk giderilebilir (Özek, 2000: 13).

İslam'ın demokrasi ile bağdaşamayacağını düşünenleri iki kategoride ele almak mümkündür. Birinci kategoriye göre demokrasi, bir şirk rejimidir ve demokrasinin kabulü, kişiyi imandan etmektedir. İkinci kategoriye göre ise demokrasi bir şirk olmasa bile yöntemsel açıdan kullanılmamalıdır (Çapık, 2014: 59). Çünkü İslam'ın takip edilmesi gereken bir yöntemi de vardır. "Nebevi yöntem" olarak adlandırılan bu yöntem, Müslümanların takip etmesi gereken tek yöntemdir. Birinci kategoridekilere göre demokrasi meselesi, imani bir meseledir ve demokrasi, Allah'ın

hâkimiyetini kula veren bir sistemdir. Bu bağlamda demokrasi, bir şirk rejimidir. Bu görüşe sahip olan kesim içerisinde Seyyid Kutup, Mevdudi ve Cemaat-i İslami (Aydın, 2000: 42; Şahin, 2006: 191) ve Hizbut Tahrir isimleri ve hareketleri öne çıkmaktadır.

Bu yaklaşıma sahip olanlara göre İslam, ideal bir devlet düzeni öngörmektedir. Bu İslam devleti, mevcut devlet modellerinden farklı, nev-i şahsına münhasır bir devlet tipidir. Bir halife tarafından yönetilir ve şura-meşveret esasına dayalıdır. Bu devlet modeli, Batılı demokrasi modelleri ile hiçbir benzerliğe sahip değildir (Mevdudi, 1997: 34). Aralarındaki en temel fark ise hâkimiyete ilişkin bir farktır. İslam, Mevdudi'nin görüşüne göre, halk hâkimiyeti felsefesini tamamen reddeder. İslami devlet, yönetim anlayışını Allah'ın hâkimiyeti ve insanın halifeliği üzerine kurar. Bu meseleyi Uluhiyyet (Mutlak ilahlık) ile bağlantılandıran Mevdudi, İlah olarak Allah'ın mutlak egemenlik sahibi olduğunu, mutlak egemenlik sahibi olan Allah'ın külli bir nizam (Kışlakçı, 2010: 152) olarak İslam'ı insanlığa sunduğunu, uluhiyyetin ise otorite gerektirdiğini ve bu otoritenin parçalanma kabul etmediğini ileri sürmektedir (Mevdudi, 1991: 28-29).

Mevdudi'nin dışında demokrasi konusunda İslami hareketleri etkilemiş bir başka isim olan Seyyid Kutup da demokrasiye olumsuz bakan bir başka önemli isimdir. İhvan-ı Müslimin hareketini bir dönem için, demokrasi karşıtı bir noktaya taşıyan isim Kutup'tur. Kutup, modern dünyayı *cahiliye dönemi* olarak adlandırmış ve modern toplum düzenlerini ise *Cahiliye Düzenler* olarak adlandırmıştır (Kutup, 2007a: 12). İslam'ı bir bütün olarak gören Kutup'a göre, İslam'ın, toplumdan ve sosyal yaşamdan ayrı düşünülmesi doğru değildir. Dinleri, sosyal, hukuki ve iktisadi düzenlerinde, yani yaşamın bütün alanlarında hâkim kılınmadığı sürece, o dine bağlı olanlar da Müslüman sayılmazlar. O toplumlar da İslami bir toplum olmaz. İslam'ın, bir bütün olarak bu ilkeler ile birlikte hayata geçirilmedikleri sürece, ibadet ve bazı prensiplerin hayata geçirilmesi, o toplumu İslami kılmaz (Kutup, 2007b: 20). Bu meselelerin başında ise *hâkimiyet* meselesi gelmektedir. Ona göre hâkimiyet sadece Allah'a aittir ve dolayısıyla kuralları sadece O koyabilir. İnsani kurallara dayalı diğer bütün siyasi sistemler, demokrasi de İslam ile bağdaşamaz (Ramazan, 2005: 435-436).

İslam'ın demokrasi ile bağdaşabileceği düşünen ikinci gruba göre, demokrasiyi Allah'ın hâkimiyetinin, kural koyuculuğunun karşısına oturtmak doğru bir yaklaşım değildir. İnsanlar için faydalı olan her türlü insani tecrübeden faydalanmak yanlış olmayan bir yaklaşımdır. El-Avva (2013: 15), akideleri ve dinleri ne olursa olsun insani tecrübelerden faydalanmanın caiz olduğunu ifade etmektedir. Bu düşünceyi destekleyen Gannuşi de (2013: 18), demokrasinin insani bir tecrübe olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve Müslümanlar açısından uygulanabilir bir sistem olduğunu ileri sürmektedir. İslam'ın demokrasi ile uyuştuğunu benimseyenlerin temel yaklaşımı, demokrasinin bir rejim olmaktan ziyade bir yönetim mekanizması olduğudur. El-Katip de (2010: 13-15,19) demokrasinin uygulanabilir bir sistem olduğunu, karşıtının totalitarizm olduğunu, totaliter bir yönetimde iktidarı devirmenin tek yolunun askeri bir ihtilal olduğunu, oysa demokratik yönetim mekanizmasının, halkın yönetimi devamlı olarak denetlemeye imkan verdiğini ifade eder. bu isimlerin yanı sıra Cabiri, Şuruş, Karadavi, Turabi, El-Efendi, Bin Nebi gibi bir çok önemli isim, demokratik yönetim mekanizmasının Müslümanlar için önemli ve kullanışlı bir mekanizma olduğunu düşünmektedirler. Laik, liberal bir demokrasi tipi olan Batılı demokrasinin, mümkün tek demokrasi tipi olmadığını düşünen bu isimlere göre İslami bir demokrasi modeli mümkündür, hatta gereklidir.

İslamcı isimlerin dışında İslam ve demokrasi tartışmalarında bu iki yaklaşımı benimseyen Batılı sosyal bilimciler de mevcuttur. Ahmad'in (2012: 80) *uyumsuzluk paradigması* ve *uyumluluk paradigması* olarak adlandırdığı yaklaşımlardan ilkine göre İslam demokrasi ile özünde barındırdığı bazı özellikler (Aktay, 1999: 45) dolayısıyla uyuşamaz. Huntington, Fukuyama, Toynbee Lewis gibi isimler bu anlayışı savunmaktadır. İkinci yaklaşıma göre ise İslam, demokrasi ile uyuşabilir. Bu yaklaşımı savunan isimler arasında Esposito, Voll ve Casanova gibi isimler vardır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, İslam-demokrasi tartışmaları, çeşitli sınıflamalara tabii tutulabilirse de, kendi içinde farklı dayanaklar ve yaklaşımlar barındıran iki ana bakış açısına ayrılabilir. İslam'ın demokrasi ile uyuşabileceğini ve uyuşamayacağını ileri süren bu yaklaşımlar, Türkiye İslamcılığı üzerinde de etkili olmuş ve Türkiye'deki İslamcılar da demokrasi konusunda farklı tavır ve düşüncelere sahip olmuşlardır. Çalışmanın sonraki bölümü, kısaca 1970'e kadar İslamcıların demokrasi görüşlerinin bir özetini verip, daha sonra asıl kırılmanın yaşandığı 1970 ve sonrası döneme odaklanacaktır.

III-) 1856'dan 1970'lere Kadar İslamcıların Demokrasiye Bakışları

Yekpare bir bütünlük arz etmekten uzak, birçok farklılığı içinde barındıran kişi, düşünce ve hareketler bütününü ifade etmekte kullanılan İslamcılık, doğduğu günden günümüze kadar önemli değişimler geçirmiştir. Bu dönemlerin içsel ve dışsal şartları, İslamcılığın konulara yaklaşımlarını etkilemiş ve bir dönemde makul ve İslami kabul edilen bir düşünce, kavram vs. bir başka dönemde gayr-ı İslami kabul edilmiştir. Bir dönemde tartışmasız kabul edilen bir düşünce, bir başka dönemde neredeyse tartışmasız reddedilmiştir. Bu konuları kabaca ifade edersek, ilerleme düşüncesi, kalkınmacılık, demokrasi, devletle olan ilişkiler gibi başlıklar, İslamcıların dönemlere göre farklı düşünceler ileri sürdüğü konulardır. Bu çalışmanın sınırları dâhilinde hepsini ele almak mümkün olmadığı için, İslamcıların demokrasiye ilişkin bakışlarının dönemlere göre değerlendirilmesi ve kavrama nasıl baktıklarıyla sınırlandırılmaya çalışılması amaçlanmıştır.

Demokrasi veya usul-ü meşveret, Osmanlı entelektüellerinin demokrasiyle ilk defa karşılaştıkları ve bu konu hakkında yazılar kaleme aldıkları 1800'lü yılların ikinci yarısında gündeme gelmiştir. Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan bir grup ismin, Avrupa'da bulundukları sırada etkilendikleri Avrupa'nın gelişmişlik düzeyine İslam dünyası nasıl ulaşabilir veya İslam dünyası-Osmanlı neden geri kaldıkları sorusuna verdikleri yanıtlardan bir tanesi ve belki de en önemlisi istibdat rejimi olmuştur. Namık Kemal ve Ali Suavi gibi isimlerin "hükümet-i meşruta" olarak adlandırılan, padişahın mutlak yetkilerini kısıtlama amaçlı, Batı'da olduğu gibi bir parlamento kurulması önerileri çerçevesinde gelişen tartışmalar, sonraki dönemde İslamcıların da merkezi konularından birini teşkil etmiştir. Yeni Osmanlılar düşüncelerinin dayanaklarını İslam'da aradıkları için, İslamcılar açısından görüşleri kolayca kabul görmüştür. Yeni Osmanlılar, İslami kavramları yeni anlamlar çerçevesinde inşa ederek, bir tür sentez (Mardin, 2002: 10) oluşturmaya çalışmışlardır.

Türköne'ye (2011: 39-40) göre İslamcılığın doğuşu, Yeni Osmanlılara kadar götürülebilir. Gerçekten de birçok konuda İslamcılar, Yeni Osmanlıların düşünceleri çerçevesinde hareket etmiş ve özellikle meşruti bir hükümet konusunda hemen hemen aynı düşünceleri paylaşmışlardır. İstibdat meselesi İslamcıların bir ideoloji olarak ortaya çıktıktan sonra tartışma konusu ettikleri ilk meselelerden birisi olmuş (Tekin&Akgün, 2014: 652) ve çözüm olarak usul-ü meşvereti işaret etmişlerdir. Dönemin İslamcıları, 1908'de gerçekleşen II. Meşrutiyet ihtilaline büyük oranda destek vermişlerdir. II. Meşrutiyet'e destek veren dönemin İslamcıları arasında Mehmet Akif, Musa Kazım, Eşref Edip, Said Halim Paşa, Sadi Nursi, Bereketzade İsmail Hakkı, İskilipli Mehmet Atıf, Abdullatif Harputi gibi önde gelen isimleri, halk iradesinin yansıdığı, anayasaya dayalı meşruti bir yönetim talep etmişlerdir (Guida&Çaha, 2013: 610; Tekin&Akgün, 2014: 654-655).

Genel olarak bu dönem İslamcıları, demokrasi veya meşruti hükümete, Al-i İmran 159. Ayet ve Şura 38. Ayetlerin hayata geçirildiği bir sistem olarak görmüş, gerçek İslami yönetim tarzının demokrasi olduğunu savunmuş ve geri kalmışlığın en önemli sebebi olarak istibdat rejimini görmüşlerdir. Ancak Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte İslamcılık büyük bir kırılma yaşamış ve siyasal dilini kaybetmiştir.

Cumhuriyet dönemi İslamcılığı, cumhuriyetin ilan edilmesi ve modernleşme projeleri çerçevesinde baskı altına alınmış ve bu dönemde, yani 1924'ten 1945'lere kadar siyasal alanlarda

konuşmaktan ziyade, İslam'ı korumaya çalışan bir alanda hareket etmiştir. Dolayısıyla bu dönemde demokrasi tartışmalarına girilmediği görülmektedir. bu dönemin sonlarına doğru ortaya çıkan iki isim, Nurettin Topçu ve Necip Fazıl Kısakürek, İslamcı ideolojiye bir nefes olmuştur. Ancak iki isim de demokrasi konusunda olumlu düşüncelere sahip değildir. Necip Fazıl, gerek milliyetçilik ve milli devletin kabulü yoluyla gerekse toplumu yukarıdan aşağı belirleyen sosyal mühendislik yaklaşımıyla Kemalizm'in ideolojik dünyasına eklemlenmiştir (Duran, 2014: 141). Topçu ise ilk dönem İslamcıların büyük önem verdikleri hürriyet, eşitlik ve demokrasi kavramlarına olumsuz yaklaşmıştır. Topçu (2012: 117-118), Demokrasi konusunda, "en aşağı değer tabakasının" işlere hâkim olduğu idare değerlendirmesini yapar ve "devletin temeli kültür, kültürün kaynağı insanlık sevgisi ve ebedilik ihtirasıdır; ebedilik yolunda yürüyen ruhlara hörmettir. Monarşi gibi demokrasi de bu hörmet esasını kaybettikten sonra zulüm ve tasallut oluyor" diyerek asıl olanın ahlak olduğunu, ahlak yapılarından bağımsız olarak her yerde ve her insanın elinde selamete götürücü bir rejim şeklinin olmadığı ifade eder (Topçu, 2012: 124).

1945 sonrası şartlarda demokratik cephenin II. Dünya Savaşı'nı kazanması sonucu, Türkiye de demokrasiyi hayata geçirmek zorunda kalmış ve bu tarihten itibaren çok partili yaşam başlamıştır. Çok partili yaşama geçişle birlikte İslamcılık da yeniden kendisini ifade imkânı bulmuş ve canlanmıştır. Ancak İslamcılığın bu dönemi, Osmanlı dönemi İslamcılığından farklı özelliklere sahiptir. Baskı altına alındığı ikinci dönemde başlayan milliyetçilik ve muhafazakârlıkla irtibatlı bir İslamcılık, bu dönemde "Türkiye İslamcılığı" olarak adlandırılan (Türkmen, 2008: 16), milliyetçi, muhafazakâr, devletçi ve sağcı özelliklere sahip olmuştur (Türkmen, 2011: 144). Demokrasi, birçok İslamcı isim tarafından muteber olarak görülmüş ve tıpkı Osmanlı İslamcılarında olduğu gibi, hakiki demokrasinin İslam'ın esası olduğu ifade edilmiştir. Bu dönemdeki İslamcılardan Eşref Edip (1949: 3), "Demokrasi çok feyizli bir müessesedir" diyerek, demokrasinin hakiki bir surette memlekete yerleşmesini temenni etmiş ve demokraside her ferdin "hayrı takviye ile mükellef" olduğunu, bu vazifeyi hakkıyla yerine getirmeyenlerin saman çöpünden farkının kalmadığını savunmuştur. Başka bir yazısında ise Edip (1950: 3), "demokrasi güzel bir sistemdir, büyük bir nimettir. Amma bundan istifade yollarını bilmek, ona göre hareket etmek icap eder. Böyle olursa Müslümanlar İslam'ın izzet ve şerefini muhafaza etmiş olurlar" ifadelerini kullanmış ve böylece demokrasinin, hakiki anlamda inşa edilmesinin Müslümanların faydasına olacağını iddia etmiştir. Aynı şekilde Akseki de (1949: 354) İslamiyet'in "en yüksek demokrasi umdelerini ihtiva" ettiğini ileri sürdüğü yazısında, Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethinden sonra yaptığı konuşmanın, "zamanımızın demokrasi prensiplerini ihtiva eden bir nutuk" olduğunu belirtmiştir.

1960'lı yılların ortalarından itibaren Türkiye'deki İslamcı kesimi kökten etkileyen önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bu gelişme, İslam dünyasındaki diğer İslami hareket önderlerinden yapılan çevirilerdir. Özellikle Kutup ve Mevdudi'nin eserlerinin Türkçeye kazandırılması, İslamcılık üzerinde derinden etkiler yaratan ve günümüze kadar da etkisini, çeşitli boyutlarda sürdüren bir gelişme olmuştur. Türkmen'in (2008: 16) "Tevhidi Uyanış/Evrensel İslamcılık" dediği bir dönemin başlamasına neden olan bu değişimlerin en temel karakteri, tevhidi merkeze alması ve siyasallık vurgusunun baskın olmasıdır (Çapık, 2014: 56). Türkiye'deki İslamcılık anlayışını, önceki İslamcılık anlayışlarından ayıran bu yeni İslamcılık, devlet, toplum, ekonomi, siyaset, vs. tüm alanlarda yeni bir söylem iddiası ile yola çıkmış ve önceki yaklaşımları da eleştirmiştir.

IV. "Demokrasi Şirk Rejimidir" yaklaşımından Demokrasi Savunusuna

1970'lerde İslamcılık düşüncesi önemli bir değişim geçirmiştir. Bu dönemdeki İslamcılık, tevhidi ve siyaseti merkeze alan vurgusuyla önceki dönemlerden farklı bir anlayış ortaya koymuştur. 1970'lerdeki İslamcılıkta devlet, dinin mütemmim cüzü, olmazsa olmazı bir konuma sahiptir. Dolayısıyla devletin bu kadar önemli olduğu bir anlayışta, devlet yönetiminin nasıl olacağı/olması gerektiği ciddi bir şekilde tartışılmıştır. Demokrasi de bu tartışma konularından birisidir.

Bu dönemdeki İslamcıların demokrasi algısı, mutlak bir red çerçevesinde gelişmiş ve önceki dönem İslamcılarından farklı olarak demokrasi, bir şirk rejimi olarak algılanmıştır. Demokrasi, Allah'ın hakkı olan mutlak hâkimiyeti, "bila kayd-u şart hâkimiyet milletindir" diyerek kula vermiş ve böylece Allah'a şirk koşmuştur (Murat, 1978: 8). Dönemin İslamcılarına göre iki tür devlet vardır: İslam devleti ve müşrik devlet (Şura, 1978b: 10). İslam devleti, İslam hukukuna göre teşkilatlanmış devlettir. Müşrik devlet ise müşrik hukukuna, yani beşeri hukuka göre teşkilatlanmış devlettir. Bu anlamda demokratik devlet tağuti bir devlettir (Yeşil, 31 Ekim 2011), eski Yunan ahlakına dayanan bir ideolojidir (Emre, 1978: 12), meşveretle aynı değildir (Şura, 1978a: 10). Bu yüzden "bir Müslüman ben demokratım" diyemez (Yeşil, 31 Ekim 2011).

Çıkarttıkları dergilerle seslerini duyurmaya çalışan İslamcılar, sıkı bir baskı ve takibatla karşılaşmış, örneğin Şura dergisi, ilk sayısından itibaren toplatılma ve tutuklama ile karşılaşmıştır. 1980 darbesi sonrasında İslamcılık, demokrasi meselesinde biraz yumuşama göstermiş ve temel çekincelerini korumak şartıyla, demokrasinin bir araç olarak kullanılabileceğini kabul etmeye başlamışlardır. Örneğin dönemin önde gelen isimlerinden birisi olan Kaplan (1985: 10), demokrasiyle Müslümanların neden ilgilenmesi gerektiğini izah ettiği metninde, Fıkıh (…) kişinin kendi lehinde ve aleyhinde olanları bilmesidir" şeklindeki tanımdan hareketle, "yeryüzündeki her Müslüman, yaşadığı ülkenin nasıl bir hukukla yönetildiğinden haberdar ve bu ülkede sahip olduğu demokratik hakların farkında olmak durumundadır" diyerek, demokrasi konuşmanın gereğinin Müslümanlara getireceği fayda olduğunu ifade etmektedir. Yıldırım'a (2014: 40) göre Kaplan, demokrasinin Türk milletinin doğal mecrasına, yani İslam'a ulaşmalarına neden olacağı kanaatini taşımaktadır.

İslamcılığın en güçlü olduğu dönem olan 1985-1994 arasında (Türkmen, 2008: 103) İslamcılar, demokrasiyi, İslam devletine giden yolda bir araç olarak görme eğilimine sahip olmuşlardır. Bu dönemde yaşanan bazı iç ve dış gelişmeler, İslamcılığın değişiminde önemli etkenler olmuştur. İç etkenlere bakıldığında, 1980 darbesinde sol hareketlerin tasfiye edilmesi, 1983 seçimleri sonrasında ANAP'ın iktidara gelmesiyle birlikte liberal ve özgürlükçü eğilimlerin önünün açılması gibi etkenler, sol hareketlere karşı "ılımlı" bir İslam projesinin hayata geçirilmesi İslamcılığı olumlu yönde etkileyen iç faktörler olmuştur. Dış gelişmeler ise Sovyetler Birliği'nin yıkılması, İran Devrimi, Afgan Cihadı gibi siyasi etkilerle, postmodernizm ve küreselleşme olgusunun Türkiye'yi de etkilemesidir. Siyasi bağlamda İran Devrimi, yeniden dikkatleri İslamcılığa yöneltmiştir (Elik, 2013: 456). Düşünsel bağlamda ise özellikle postmodernizmin modernlik eleştirileri, İslamcılar için sistemi sorgulamanın önemli bir aracı haline gelmiştir. Ayrıca postmodernizmin dinlere yaşam alanı açması (Sarıbay, 2003: 68) İslam'ı alternatif bir kimlik olarak (Elik, 2013: 457) sunma imkânını vermiştir. Bu süreçte sistem karşıtı en güçlü hareket konumuna gelen İslamcılık, kendi görüşlerini de sorgulamaya başlamıştır.

Bu sorgulamanın beraberinde getirdiği değişim, en ciddi biçimde kendisini *Girişim* dergisi kadrosunda göstermiştir. Dönemin etkili dergilerinden olan *Girişim* dergisi, 1980'lerin ortasında, İran devriminin etkisi ile uzlaşmaz bir tutuma sahiptir ve İslam'ın demokrasi ile uzlaşabileceği yolundaki yayınlara karşı cevaplar vermektedir (Yıldırım, 2014: 44). Derginin yazarlarından Ahmet Seçkin (1986: 36), İslam ile demokrasinin kesinlikle uzlaşmaz olduğunu, bu yönde fikirler geliştirmenin, İslam'ın izzeti ile bağdaşmayacağını ifade etmektedir. Sonraki dönemler bu derginin genel yayın yönetmeni olan Metiner (2008: 23) başta olmak üzere birçok ismi, demokrasiyi savunmaya yönelmiştir (Yıldırım, 2014: 44). 1980'ler dünya genelinde İslamcı hareketlerin de demokrasiye karşı olumsuz bakışının değiştiği ve demokrasiyi bir ideoloji olarak algılamanın yerini mekanizma olarak algılamaya dönüştüğü yıllar olmuştur (Tamimi, 2000: 216). Hatta Gannuşi (2010: 187), İslam dünyasında ana sorunun, demokrasinin varlığı değil yokluğu olduğunu ileri sürmektedir.

1990'lı yıllar İslamcılığın demokratik süreç içerisinde (koalisyonla bile olsa) iktidara geldiği yıllar olmuştur. Refah Partisi'nin (RP) 1991 seçimlerinde meclise girmesi ve 1994-1995 yıllarında yapılan birincisi yerel, ikincisi genel olmak üzere iki seçimde en yüksek oy oranına ulaşan parti olması, demokrasiye ve partilere şüpheyle bakan kesimlerde bile bir heyecan yaratmıştır (Rıdvan, 1995: 86, 154).

1990'lı yıllar, İslamcılık açısından önemli bir döneme tekabül etmektedir. Düşünümsel İslamcılık olarak da adlandırılabilecek bu dönemde İslamcılar birçok dergi ile yayın hayatında kendisini göstermiş ve Kentel'e (2014: 723-724) göre bu dönemdeki İslami dergiler, yönelim ve içerik açısından önemli bir kırılma ve değişim geçirmişlerdir. Daha önceki dönemlerde "İslami bir devlet" veya "İslami bir toplum" yönündeki bir projeyi yansıtırken, 1990'lı yıllarla birlikte daha çok bir "arayışın" ve "tartışmanın" zemini olmuştur. Böylece 1980'lerin devrimci, eylemci, "siyasal" yönü ağır basan "asr-ı saadet" ve "İslami devlet" ütopyacılığından çıkarak, sorgulamayı öne almıştır. Bu süreçte iki önemli olgu, yani Postmodernizm ve küreselleşme, İslamcılığın gelişimi ve değişimi üzerinde ulusçuluk sonrası ciddi etki bırakmıştır (Bilici, 2014: 799).

İslamcılık düşüncesinin önemli bir sorgulama sürecinden geçtiği bu dönemde, demokrasi meselesi de ciddi bir biçimde ele alınmış ve demokrasi ile ilgili sempozyumlar, dergilerde özel dosyalar, çeviri ve telif eserler yayınlamıştır. Bu dönemde demokrasiye ilişkin bakış, 70'lerde olduğu kadar açık ve net bir bakış değildir. Bu dönemde demokrasi ile ilgili en genel anlamda üç söylemin olduğu ileri sürülebilir. Birinci söylem, halen 70'lerin bakış açısı, yani demokrasinin şirk olduğunu ileri sürenlerin görüşleridir. İkinci söylem, demokrasinin bir araç olarak kullanılabileceği söylemidir. Üçüncü söylem ise İslam'ın demokrasi ile bağdaşabileceğine dair söylemdir. Bu üçüncü tür söylem, demokrasiyi doğrudan reddetmez ve kötülemez, ancak demokrasinin bir takım sorunları olduğunu, İslami değerler ile –ki birçok ortak değeri olduğu ileri sürülür-donatıldığında bu sorunları aşacak düzeyde olduğunu iddia eder.

Ancak 1997 yılında *28 Şubat Post-modern darbesi* olarak adlandırılan müdahale ile iktidardan indirilme ve sonrasında yaşanan savrulma, İslamcılığın bir başka kırılma noktasını teşkil etmiştir. Bu dönemde İslam devleti söylemi, terk edilmeye başlanmış ve darbe sürecinde mağdur olan/edilen İslamcılar demokrasi söylemine sarılmıştır. 28 Şubat Darbesi İslamcıların demokrasiye olan inancını azaltmamış, aksine arttırmıştır (Yıldırım, 2014: 44). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (Ak Parti) kuruluşundan kısa bir süre sonra tek başına iktidara gelmesi ve bu dönemle birlikte sistem dışına itilmiş İslamcıların iktidar mekanizmalarında görev almaları, İslamcılıkla ilgili yeni tartışmalar yol açmıştır. Değişim ve dönüşüm söylemleri çerçevesinde, İslamcılık söylemi terkedilip yerine "muhafazakâr demokrat" (Akdoğan, 2004: vii) kimliği benimsenmiştir. Neo-liberal politikalar takip eden Ak Parti ile birlikte görece yönetim başarısı kazanılması ve ekonomik istikrar, Ak Partiyi iktidarda tutmaya yaramıştır. Ak Parti'nin başarısı İslamcılar için bir fırsat alanı yaratmıştır (Elik, 2013: 458).

Bu tartışmalar içerisinde yer alan demokrasi meselesi de, artık eski boyutundan çıkmış, İslam ile demokrasinin uyuşup-uyuşmayacağı meselesi yerini, demokrasinin ulaşılması gereken bir *zorunlu hedef* olarak algılanmasına yol açmıştır (Yıldırım, 2014: 43). Halen bazı kesimler tarafından korunmasına rağmen, Allah'ın hâkimiyetinin kula verilmesi anlamında demokrasi anlayışı, İslamcıların önemli bir kısmında terkedilmeye başlanmış, demokrasinin neden İslam dünyasında düşük orana sahip olduğu sorusu bir problem olarak algılanmış (Kuru, 2013: 17), İslam ve demokrasi başlığı altında birçok kitap, kongre, panel, sempozyum vs. yapılmış, demokratlık artık İslamcılığın karakteri haline gelmiş ve demokrasi ile İslamcılığın ilişkisi ontolojik bir hal almıştır (Yıldırım, 2014: 46-47).

Ak Parti ile birlikte yaşanan İslamcılıktaki bu tür bir dönüşüm, bazı isimler tarafından "İslamcılığın ölümü" olarak nitelenmiş (Türköne, 2012: vii-ix), bazı isimler tarafından sisteme entegre olmak olarak tanımlanmış (Tuğal, 2011), bazı isimler tarafından ise İslam dünyasına, İslam ile demokrasinin uyuşabilirliğinin bir modeli olarak düşünülmüştür (Özler&Yıldırım, 2008: 92). Özellikle Arap Baharı olarak adlandırılan, Arap ülkelerindeki isyanlara neden olan olaylar zincirine Ak Parti ve Türkiye tecrübesinin etkisi olduğu ileri sürülmüştür. Yıldırım'a (2014: 48) göre ise bu dönemle birlikte İslamcılar, demokrasinin ortaya çıkarabileceği tehlikeleri dikkate alıp, tartışıp, sorunları ciddi biçimde ele almış değildirler. İslamcılar, daha önceleri hilafet eksenli modern bir yapılanmanın imkânlarını tartıştıkları halde, bugün için "ideal model" arayışını yok sayıp, erteleme yoluna gitmişlerdir. Demokratik idarenin ve neo-liberal politikaların şimdilik kaydıyla sorunsuz işlemesi, bir anlamda İslamcıları, gelecekle ilgili kaygılardan alıkoymaktadır.

Sonuç

Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkmış, modern bir ideoloji olan İslamcılık, doğumundan günümüze kadar birçok önemli değişim geçirmiştir. Aslında İslamcılık denildiğinde zamana, zemine, siyasal şartlara, anlayış biçimine bağlı olarak birbirinden farklı düşünce ve hareketler ifade edilmeye çalışılmaktadır. Geniş anlamıyla tanımlamaya çalışılırsa İslamcılık, yaşamın bütün alanlarını İslami kurallara göre düzenleme talebidir. Bu anlamda İslam'ın kendisi ile eş anlamlıdır. Fakat bir de ideolojik boyut vardır ki, İslamcılık ile genelde kastedilmek istenen bu kısımdır. Osmanlı döneminde devleti kurtarma amacı güden bir politika anlamına sahiptir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte muhalif bir ideoloji karakterine sahiptir. 1970'li yıllarda siyasal karakteri ön plana çıkarılan bir ideolojidir. 1980'li yıllarda ise siyasal talebiyle birlikte kültürel bir kimlik talebi olarak da kendisini ortaya koymuştur.

Tarihsel süreçte ise 1856-1924 arası Osmanlı İslamcılığı, 1924-1950 arası fetret devri İslamcılığı, 1950-1970 arası sağcı, devletçi, milliyetçi bir karaktere sahip Türkiye İslamcılığı, 1970-1997 arası evrensel/tevhidi İslamcılık ve 1997 sonrasında ise yeni bir muhafazakâr kimlik altına sığınmış İslamcılık dönemlerinden bahsedilebilir. İslamcılığın bu çerçevede, yaşanan döneme ve dönemin şartlarına göre olay ve olgulara farklı bakışlar sergilediği görülmektedir. Bu çalışmada İslamcılığın demokrasi karşısındaki tavrı ele alınmaya çalışılmış ve yaşanan bu farklı tavır alışların nedenleri kısaca analiz edilmeye çalışılmıştır.

Genel olarak bakıldığında İslamcılığın ilk döneminde, meşrutiyet bağlamında demokrasi tartışmaları yapılmış ve bu dönemin İslamcıları tarafından demokrasi, gerçek İslami yönetim biçimi olarak anlaşılmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet'i büyük bir coşkuyla karşılayan dönemin İslamcıları, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin politikaları nedeniyle bir hayal kırıklığı yaşasa da demokrasiye olumsuz bir bakış sergilememiştir. Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte İslamcılar siyasal anlamda bir dil kaybı yaşamış ve bu dönemde siyasal konulara ilişkin fazla bir gündem oluşturmamış/oluşturamamışlardır. 1950'li yıllarda çok partili yaşama geçişle birlikte yeniden demokrasiye sarılan İslamcı çevreler, demokrasinin faziletli bir yönetim biçimi olduğunu, ilk dönem İslam toplumunda demokrasinin ileri bir şeklinin uygulandığını ileri sürmüşlerdir. Çevirilerin yapılmaya ve etkili olmaya başladığı 1970'li yıllarda demokrasi, felsefi çerçevede ele alınmış ve hâkimiyet bağlamında tartışılmıştır. Bu dönemde demokrasi, bir şirk rejimi olarak düşünülmüş ve bütünüyle reddedilmiştir. 1980'li yılların başlarında İran devriminin de etkisi ile İslam devleti vurgusu artmış, ancak 1990'larda demokrasinin İslam devletine giden bir araç olarak kabul görmesi olgusu ile karşılaşılmıştır. 28 Şubat darbesi ile büyük bir savrulma yaşayan İslamcılık, tekrardan demokrasiye sığınmış ve Ak Parti iktidarı ile birlikte demokrasiyi içselleştirmeye başlamıştır.

Demokrasi, özellikle darbe sonrası dönemlerde yaşanan baskıların göğüslenmesi adına İslamcılar için bir sığınak vazifesi görmüştür. İslamcıların demokrasi ile olan ilişkisine bakıldığında,

hem Türkiye'de hem de İslam dünyasının geri kalan bölgelerinde, sistem ile olan ilişkiler çerçevesinde belirmekte olduğu ileri sürülebilir.

Sonuç olarak, İslamcılığın tarihsel süreçte demokrasi ile olan ilişkisine dair bazı tespitler yapılabilir. Bu tespitlerden birincisi hem İslam'ın hem de demokrasinin algılanış biçimi, İslam ile demokrasinin uyumluluğuna ilişkin tanımlamayı etkileyen bir faktördür. İslam'ın tek bir doğru yorumu olduğunu, bu tek doğru yorumun da kendi yorumları olduğunu ileri sürenler, aynı zamanda demokrasinin de tek bir tanımının, uygulama biçiminin ve modelinin olduğunu, bu modelin ise Allah'ın hakkı olan hâkimiyeti kula verdiğini iddia etmektedirler. Karşıt görüştekiler ise hem İslam'ın hem de demokrasinin tek bir yorumunun ve tanımının olmadığını, bu farklı tanım ve yorumlamaların, İslam ile demokrasiyi uyumlu hale getirebileceğini ileri sürmektedirler.

İkinci tespit, İslam ile demokrasinin uyumsuz olduğunu ileri sürenlerin dayanakları, tarihsel tecrübeden bağımsız olarak sadece metin merkezli bir yorumlama yapmalarıdır. Karşıt söylem ise tarihsel tecrübeye önem vererek, Kuran'ın bir devlet modeli önermediğini, bazı ilkeler önerdiğini ve bu ilkelerin demokratik ortamda daha iyi uygulanabileceğini savunmaktadırlar.

Üçüncü tespit, 28 Şubat darbesi sonrasında İslamcılık, demokrasiye olan inancını arttırmış ve hatta Ak Parti tecrübesi ile birlikte İslamcılar demokrasiyi sahiplenmeye başlamıştır. Ancak bu sahiplenme, 1990'lardaki İslamcılığın düşünümsel dönemindeki sorgulama sürecindeki gibi gerçekleşmemiş, pragmatik bir çerçevede ve kısır bir düşünsel iklimde vukuu bulmuştur. Yaşanan bu durum ise İslamcılığı, projeleri olan bir alternatif olma durumundan projesiz ve salt pragmatik bir hareket konumuna dönüştürme tehlikesini beraberinde getirmiştir.

Dördüncü tespit, İslamcılığın demokrasiyle olan ilişkisinde İslamcılar, demokratikleşme ortamında ile güç kazanmış, anti-demokratik ortamlarda ise ciddi baskı ve zulümlere uğramışlardır. Bu anlamda Gannuşi'nin ifade ettiği gibi, aslında İslam ülkelerindeki temel sorun demokrasinin varlığı değil yokluğudur. Gannuşi'nin bu düşüncelerine paralel olarak Özel (1999: 80-81; 1987: 105) ve Kara da (2011: 241) Türkiye'de demokratikleşmenin doğal mecrasının İslam olduğunu, dolayısıyla demokratikleşmenin önüne konan engellerin İslam'ın önüne konan engeller olduğunu ileri sürmektedir.

KAYNAKÇA

ADANALI, A. H. (2010), İslam ve Demokrasi, *Evrensel Mesajlar: İslam'a Giriş*. M. Paçacı (Ed.), (441-450), İstanbul: YeniŞafak Kültür Armağanı.

AHMAD, İ. (2012), Demokrasi ve İslam, *Journal of Islamic Research*, C.23, S. 2, (79-88).

AKDOĞAN, Y. (2004), *Ak Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*, İstanbul: Alfa Yayınları.

AKSEKİ, A. H. (1949), Müslümanlıkta Demokrasi Esasları. *Sebilürreşad*, C. II, S. 48, 354-356.

AKŞİT, B. vd. (2012), *Türkiye'de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

AKTAY, Y. (1999), Sınırlara Sığmayan Demokrasi ve İslam, *İslamiyat*, C.2. s.2, ss. 39-52.

APAYDIN, H.Y. (2000), İctihad, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (432-445), C. 21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ARBLASTER, A. (1999), *Demokrasi*. N. Yılmaz (Çev.), Ankara: Doruk Yayınları.

AYDIN, M. (2000), Din, Siyaset, Demokrasi. *İslam ve Demokrasi*, A. Bardakoğlu, İ. Kurt, S.A. Tüz (Ed.), (39-52), İstanbul: Ensar Neşriyat.

BARRY, N.P. (2004), *Modern Siyaset Teorisi.* M. Erdoğan, Y. Şahin (Çev.), Ankara: Liberte Yayınları.

BİLİCİ, M. (2014), Küreselleşme ve Postmodernizmin İslamcılık Üzerindeki Etkileri, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 6: İslamcılık*, (5. Baskı) içinde (799-803), (Ed.) Y. Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

BULAÇ, A. (2009), İslamcılık Düşüncesi: Dün-Bugün-Yarın, *Özgün Düşünce*. Y. 1, S. 1, 11-25.

BULAÇ, A. (2012), İslamcılık Nedir. http://www.zaman.com.tr/ali-bulac/islamcilik-nedir_1321099.html Erişim Tarihi: 15.05.2014.

BULAÇ, A. (2013), İslamcılığın Oluşumu, Gelişimi ve Bugünkü Durumu, *Gelenek ve Modernlik Arasında İslamcılık*. Umran Dergisi (Haz.), (23-39), İstanbul: Umran Dergisi Yayınları.

BULAÇ, A. (2014), İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 6: İslamcılık*. (5. Baskı) içinde (48-67), (Ed.) Y. Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

CRİCK, B. (2012), *Demokrasi*. Ü.H. Yolsal (Çev.), Ankara: Dost Yayınları.

ÇAPIK, K. (2014), Sevimsiz Kavram Demokrasi. *Umran Dergisi*, S. 240, (56-63).

DÖNMEZ, İ. K. (2000), İcma, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (417-431), C. 21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

DEMİR, N. (2010), Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları. *Ege Akademik Bakış*, (597-611), 10, (2).

DURAN, B. (2014), Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı: İdeolojik Konumları, Dönüşümü ve Evreleri. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 6: İslamcılık*, (5. Baskı) içinde (129-156), (Ed.) Y. Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

EDİP, E. (1949), Allah'ın İnayeti İle İkinci Cilde Başlıyoruz. *Sebilürreşad*, C. II, S. 26, (2-4).

EDİP, E. (1950), Partilerin Din Siyaseti. *Sebilürreşad*, C. IV, S. 76, (2-10).

El-Avva, S. (2013), Sunuş, *İslam Devletinde Kamusal Özgürlükler* içinde. (13-16), O. Tunç (Çev.). İstanbul: Mana Yayınları.

El-Katip, A. (2010), *Sünni Siyasal Düşüncenin Gelişimi: Demokratik Hilafete Doğru*. M. Coşkun (Çev.), İstanbul: Mana Yayınları.

ELİK, S. (2013), Siyasal İslam'ın Yükselişi ve Sönüşü: İslamcılık ve İslamofobi Konusunda Bir Değerlendirme, *Turkish Studies-International Periodical For The Lenguages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/12, (455-476), ISSN: 1308-2140. www.turkishstudies.net. DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.5885. Ankara, Turkey.

ERDOĞAN, M. (2012), *Anayasal Demokrasi*. (9. Baskı), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Es-Sahmerani, E. (2000), Nazariye ve Günümüz Arap Dünyasındaki Tatbikatı Açısından İslam ve Demokrasi. *İslam ve Demokrasi*, A. Bardakoğlu, İ. Kurt, S.A. Tüz (Ed.), (179-202), İstanbul: Ensar Neşriyat.

ESPOSİTO, J.L. ve Voll, J.O. (1998), *İslamiyet ve Demokrasi*. A.Fethi (Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

FARABİ, (2013), *İdeal Devlet*. (5. Baskı), A. Arslan (Çev.), İstanbul: Divan Kitap.

GANNUŞİ, R. (2010), *Laiklik ve Sivil Toplum*, G. Topçu (Çev.). İstanbul: Mana Yayınları.

GANNUŞİ, R. (2013), *İslam Devletinde Kamusal Özgürlükler*. O. Tunç (Çev.). İstanbul: Mana Yayınları.

GUİDA, M. & ÇAHA, Ö. (2013), İslamcılık, *Dünya'da ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*. Ö. Çaha, B. Şahin (Der.), (564-620), Ankara: Orion Yayınları.

HEYWOOD, A. (2012a), *Siyaset*. (7. Baskı) B.B. Özipek vd. (Çev.), Ankara: Adres Yayınları.

HEYWOOD, A. (2012b), *Siyaset Teorisine Giriş*. H.M. Köse (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları.

KAPLAN, Y. (1985), *Demokrasi Risalesi*. Ankara: Aylık Dergi Yayınları.

KARA, İ. (2011b), *Şeyhefendinin Rüyasındaki Türkiye*, (5. Baskı), İstanbul: Dergah Yayınları.

KARA, İ. (2014), *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi 1: Metinler Kişiler*. (2. Baskı), İstanbul: Dergah Yayınları.

KARPAT, K.H. (2001), *İslam'ın Siyasallaşması*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

KENTEL, F. (2014), 1990'ların İslami Düşünce Dergileri ve Yeni Müslüman Entelektüeller, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 6: İslamcılık*, (5. Baskı) içinde (721-781), (Ed.) Y. Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

KIŞLAKÇI, T. (2010), *Mevdudi*. (3. Baskı), İstanbul: İlke Yayınları.

KUÇURADİ, İ. (1998), Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (21-27), 75. Yıl Özel Sayısı.

KURU, A. T. (2013), *İslam ve Demokrasi: Arap Ülkeleri, Türkiye ve ABD*, Ankara: Akademik Düşünce Yayınları No:1.

KUTUP, S. (2007a), *İstikbal İslam'ındır*. H.F. Ulus (Çev.), İstanbul: Hikmet Neşriyat.

KUTUP, S. (2007b), *İslam'da Sosyal Adalet*. H. Ünal (Çev.), İstanbul: Hikmet Neşriyat.

KRYSA, I. (2011), *The Rise of Islamism in Turkey: Failure of Kemalism or a New Development Alternative?*. Unpublished Thesis of the Degree of Master of Arts in International Development Studies, Saint Mary University, Ottowa.

MARDİN, Ş. (2002), *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. (3. Baskı), M. Türköne, F. Unan, İ. Erdoğan (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

MARDİN, Ş. (2013), *Türkiye'de Din ve Siyaset*. (18. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.

METİNER, M. (2008), *Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi*, İstanbul: Karakutu Yayınları.

MEVDUDİ, E.A. (1991), *Kuran'a Göre Dört Terim*. (17. Baskı), O. Cilacı, İ. Kaya (Çev.), İstanbul: Beyan Yayınları.

MEVDUDİ, E.A. (1997), *İslam'da Siyasi Sistem*. (4. Baskı), A. Seçkin (Çev.). İstanbul: Özgün Yayınları.

MURAT, E. (1978), Efendiler Hâkimiyet Allah'ındır: Beyanname, *Şura*, S. 1, (8-11,14).

OSMAN, F. (1991), *İhvan, İslam ve Demokrasi*. A. Ünlü (Haz.), İstanbul: Endülüs Yayınları.

ÖNEN, E. (2002), Geçmişten Günümüze Özgürlük. *İKÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, (114-126), C.I, S. 2.

ÖZEK, A. (2000), Açılış Konuşmaları: Neden İslam ve Demokrasi. *İslam ve Demokrasi*, A. Bardakoğlu, İ. Kurt, S.A. Tüz (Ed.), (12-20), İstanbul: Ensar Neşriyat.

ÖZEL, İ. (1987), *Tehdit Değil Teklif*, (1. Baskı), İstanbul: İklim Yayınları.

ÖZEL, İ. (1999), *Cuma Mektupları 2*, (3. Baskı), İstanbul: Şule Yayınları.

ÖZLER, H. & E. YILDIRIM, (2008), Islam and Democracy: A False Dichotomy, *Insight Turkey*, Vol: 10, No: 3, (87-99).

PİZZORNO, A. (2011), Demokrasi. *Sosyolojik Düşünce Sözlüğü*, M. Borlandi vd. (Ed.) B. Arıbaş (Çev.), (180-186), İstanbul: İletişim Yayınları.

PLATON, (2001), *Devlet*. C. Eyi (Çev.), İstanbul: Gün Yayıncılık.

RAMAZAN, T. (2005), *İslami Yenilenmenin Kökenleri: Afgani'den el-Benna'ya Kadar İslam Islahatçıları*. A. Meral (Çev.), İstanbul: Anka Yayınları.

Said Halim Paşa, (2009), *Buhranlarımız ve Son Eserleri*. (6. Baskı), (Haz.) M.E. Düzdağ, İstanbul: İz Yayıncılık.

SARIBAY, A.Y. (2003), "Postmodernite ve Kültür Olarak İslam", *Türkiye Günlüğü*, S. 72, 67-79.

SARTORİ, G. (2014), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. (Genişletilmiş 2. Baskı), T. Karamustafaoğlu, M. Turhan (Çev.). İstanbul: Sentez Yayınları.

SAWARD, M. (2009), Democracy. *The Social Science Encyclopedia*, A. Kuper, J. Kuper (Ed.), (209-212), London: Routledge.

SEÇKİN, A. (1986), İslam İle Demokrasi Arasında Köprü Olmak, *Girişim*, S. 5.

ŞAHİN, B. (2006), Is Islam an Obstacle to Democratization in the Muslim World? The Debate of the Compatibility of Islam and Democracy Revisited. *Bilig*, (189-206), Spring, Number: 37.

ŞENTÜRK, H. (2011), *Türkiye'de İslami Oluşumlar ve Siyaset: İslamcılık*. (2. Baskı), İstanbul: Çıra Yayınları.

ŞURA, (1978a), Hiç Kimse Şeriatımızdan Kaynaklanmayan Bir Selahiyeti Kullanamaz, *Şura*, S. 39, (8-11).

ŞURA, (1978b), Seneler Sonra Türkiye'de İlk defa Şeriat İstiyoruz dedik, *Şura*, S. 22, (10-11).

TAMİMİ, A. (2000), Çağdaş Arap Dünyasında Demokrasiye Geçişin Önündeki Engeller, *İslam ve Demokrasi*, A. Bardakoğlu, İ. Kurt, S.A. Tüz (Ed.), (215-229), İstanbul: Ensar Neşriyat.

TEKİN, Y. & AKGÜN, B. (2014), İslamcılar-Demokrasi İlişkisinin Tarihi Seyri. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 6: İslamcılık*, (5. Baskı) içinde (652-663), (Ed.) Y. Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

TİLLY, C. (2001), *Demokrasi*. E. Arıcan (Çev.), Ankara: Phoenix Yayınları.

TOURAİNE, A. (2011), *Demokrasi Nedir*, (5. Baskı), O. Kunal (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TOPÇU, N. (2012), *İradenin Davası-Devlet ve Demokrasi*. (4. Baskı), İ. Kara, E. Erverdi (Haz.), İstanbul: Dergah Yayınları.

TOPLAYICI, M. (2010), İslam ve Demokrasi. *İslam ve Demokrasi*, (11-67), İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.

TUĞAL, C. (2011), *Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi*. (2. Baskı), F. B. Aydar (Çev.), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

TÜRKMEN, H. (2008), *Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştiri*. İstanbul: Ekin Yayınları.

TÜRKMEN, H. (2011), Türkiye İslamcılığı Sağcı, Devletçi ve Milliyetçi. *Cumhuriyet, Milliyetçilik ve İslamcılık: Türkiye Söyleşileri 5*, (141-155), İstanbul: Küre Yayınları.

TÜRKÖNE, M (2011), *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

TÜRKÖNE, M. (2012), *Doğum ile Ölüm Arasında İslamcılık*. İstanbul: Kapı Yayıncılık.

YAYLA, Y. (1984), Osmanlı Devletinde Meşrutiyet Kavramı, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi C.4*, (948-952), M. Şahin (Haz.), İstanbul: İletişim Yayınları.

YEŞİL, K. (31 Ekim 2011), Şura-Tevhid-Hicret Dergileri ve İslami Düşüncede Radikal Tavır, http://www.kaynakmetinler.com/?p=75 Erişim Tarihi: 18.03.2015

YILDIRIM, E. (2014), İslamcıların Demokratlığı, *Umran Dergisi*, S. 240, (26-49).

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

KOYUNCU, A.A., 1970 Sonrası Türkiye'deki İslamcılar ve Demokrasi: Şirkten Sahiplenmeye Paradigma Değişiminin İz Sürümü, ***Turkish Studies*** - *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/6 Spring 2015, p. 619-636, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8296, ANKARA-TURKEY